

'De zuidelijke parels van Thailand', 'Highlights van Marokko' en 'Ontdek Rome tegen bodemprijzen'. Zomaar een paar slogans van reisorganisaties. Reizen is 'big business' tegenwoordig. En de indruk bestaat dat de afgelegde afstand bepalend is voor een geslaagde vakantie. Dat was vroeger wel anders. Afstand was toen een heel ander begrip dan nu. Desalniettemin zien we dat men zelfs al in de steentijd vanuit Drenthe contacten had over respectabele afstanden tot ongeveer zo'n 800 kilometer.

Reizen is van alle tijden

Jaap Beukez

Sporen van drietenige dinosauriërs (in dit geval zogeheten Iguanodons) tijdens de opgraving in 2006 in een steengroeve bij Münchenhagen in het Duitse Wiehengebirge.

De meest directe bewijzen voor reizen in de prehistorie zijn vondsten van exotische materialen. In Drenthe blijken ze uit verschillende windstreken te zijn aangevoerd. Tot ongeveer 4900 v.Chr. was de lokaal gevonden steen voor de toenmalige jagers van voldoende kwaliteit om er werktuigen van te maken. Toen de mens zich vervolgens geleidelijk richtte op landbouw

had hij grotere en betere gereedschappen nodig. Er moesten immers bomen worden gekapt om akkers aan te leggen en er moest hout worden bewerkt om meer solide behuizingen te kunnen bouwen. De benodigde werktuigen konden niet meer van het slechte lokale uitgangsmateriaal worden gemaakt en dus moesten ze van elders worden aangevoerd. Dat gebeurde op redelijk

grote schaal. Overigens kon import ook gewoon uit pure luxe plaatsvinden. Mooi gekleurde of mooi bewerkte gereedschappen verhoogden zeker het aanzien van de bezitter en daar had men het nodige voor over. Het mocht iets kosten zouden we tegenwoordig zeggen. Dat gold ook voor 'exotische' sieraden.

Prehistorische mens gebruikte exotische materialen

Helgoland rijst 60 meter uit de zee op en is voor vogelaars een interessant eiland. In de prehistorie werd er vuursteen gewonnen waarvan o.a. bijlen werden gemaakt zoals dit exemplaar uit Weerdinge.

Foto: Rijk Beumer

nu en dan ook wel een bijna bloedrood exemplaar te vinden. De kleur is zo mooi dat Hans Stühmer – oud hoofd van het Aussenbezirk Helgoland van het Wasser und Schiffsamt Tönning – er sieraden van maakt die bij dagjesmensen gretig aftrek vinden. De esthetische kwaliteiten van de vuursteen moeten ook de prehistorische mens al zijn opgevallen. Hij maakte er bijlen, dolken en sikkels van. Deze waren kwalitatief echt niet beter dan de grijze maar je verwierf er vast en zeker meer aanzien mee. Het uiterlijk van rode Helgoland-vuursteen is waarschijnlijk de reden dat rondtrekkende jagers het al rond 11.000 v.Chr. meenamen naar Drenthe. In het Hunzedal en op andere plaatsen zijn voorwerpen van de 'kostbare' vuursteen gevonden.

Alhoewel de vuursteen al veel langer geliefd was, werden voorwerpen van rode Helgoland-vuursteen vooral gebruikt in de periode tussen 3400 v.Chr. tot 2100 v.Chr. Rode bijlen, dolken en sikkels vonden hun weg over grote delen van Europa, van Billund in Denemarken tot St.Odiliënberg in Limburg.

Van Geul naar Drentse Aa

Aan de rand van het Maasdal tegenover de plaats waar nu het complex van de ENCI bij Maastricht is gevestigd, lag ruim 3500 jaar v.Chr. een ander industrieterrein. Er stonden geen 'architectonische juweeltjes' opgetrokken van damwandprofielen, er liepen geen lieden met felgekleurde helmen rond en er reden geen vrachtwagens. De bedrijvigheid was er echter niet

Made in Germany

In het Duitse Wiehengebirge liggen miljoenen jaren oude lagen uit het Jura-tijdperk aan het oppervlak. In sommige daarvan komen keiharde knollen voor die rond 5000 jaar geleden op grote schaal tot bijlen werden verwerkt. Ze werden 'geëxporteerd' en zijn zelfs in de Drentse hunebedden aangetroffen.

De Jura-afzettingen in het Wiehengebirge herbergen overigens nog heel andere schatten. Op een aantal plaatsen zijn prachtig bewaard gebleven sporen van dinosauriërs ontdekt. Onlangs werd in de omgeving van Münchenhagen een fossiel strand met dergelijke sporen opgegraven. Het lijkt alsof er gisteren nog 'reuzenhagedissen' hebben rondgelopen en staand

op dit strand is de neiging om steeds even naar de bosrand achter je te kijken nauwelijks te onderdrukken.

Rode vuursteen uit witte kliffen

Ongeveer 70 km uit de kust ligt in de Duitse Bocht het 60 meter hoge en bij vogelliefhebbers geliefde rots-eilandje Helgoland. Het 'hoofdeiland' dat uit rode bontzandsteen bestaat, was oorspronkelijk veel groter en aan de oostzijde ervan lagen ooit witte kalkkliffen. Deze zijn in historische tijd afgegraven en op de plek waar ze lagen, resteert nu een kleiner eilandje, de zogeheten Düne.

In de kalkkliffen bevonden zich vuursteenknoollen die op het strand van de Düne nog steeds in grote getale te vinden zijn. Meestal betreft het grijze stukken maar met veel moeite is er zo

Aan de rand van het Galgwanderveen in Eext ligt een grafheuvel. In 1936 werd hier een opgraving uitgevoerd waarbij o.a. een 22cm lange vuurstenen dolk werd gevonden. Het voorwerp werd in de prehistorie geïmporteerd uit Le Grand Pressigny in West Frankrijk.

minder om. Ter plaatse werd in ondergrondse mijnbouw 'het staal van de steentijd' oftewel vuursteen opgedolven. Vanuit schachten die wel 16 meter diep konden zijn, werden gangen gegraven waaruit de vuursteen werd gewonnen. De keiharde grondstof werd vervolgens op grote schaal tot bijlen en messen bewerkt en daarna over delen van West-Europa gedistribueerd. Ook bij Valkenburg en in de omgeving van het Duitse Aken werd vuursteenmijnbouw bedreven en de 'Limburgse' producten zijn op verschillende plaatsen in Drenthe gevonden. Is de afstand tussen Limburg en Drenthe hemelsbreed zo'n 250 km, zelfs voor afstanden tot 800 km draaide men in die tijd zijn hand niet om. Zo werden bijvoorbeeld uit Noord en West Frankrijk grote vuurstenen messen betrokken. Ze zijn gemaakt in de buurt van Reims en bij het plaatsje Le Grand-Pressigny en vonden over een afstand tot meer dan 1000 km hun weg naar de afnemers. In Drenthe zijn er verschillende voorbeelden aangetroffen, vooral in mannengraven van rond 2500 v.Chr.

Kleurstof en sieraden

Records doen het altijd heel goed. Er worden zelfs boeken aan gewijd maar daarin zal het oudste sieraad van Nederland wel ontbreken. Het werd in de jaren vijftig gevonden aan de rand van een ven in de buurt van Vledder. Een aantal amateur-archeologen voerde er een opgraving uit. Ze vonden een grote hoeveelheid vuurstenen werktuigen uit de periode rond 12.000 v.Chr. maar daarnaast ook stukjes rode oker. Rode oker kon gebruikt worden

als kleurstof en speelde o.a. een rol in het grafgebruik, mogelijk om overledenen een minder afschrikwekkend uiterlijk te geven.

De oker moet uit de omgeving van Bentheim, uit de Belgische Ardennen, het Sauerland of de Eifel zijn aangevoerd. Een van de stukjes rode oker uit Vledder is zelfs voorzien van een gaatje zodat het als sieraad kon worden gedragen.

Naast oker werd in Vledder ook barnsteen gevonden. Barnsteen is bij uitstek geschikt om er sieraden van te maken. Het is zacht, heeft een fraai uiterlijk en kan gemakkelijk worden bewerkt. Onze hunebedbouwers maakten er bijvoorbeeld kralen van, maar ook in de latere prehistorie werd het tot sieraden verwerkt. Van barnsteen werd altijd aangenomen dat het uit het Oostzeegebied was aangevoerd maar dit is niet waarschijnlijk. Het komt in behoorlijke hoeveelheden langs onze eigen kust voor en kon daar door de prehistorische mens gemakkelijk worden verzameld. Naast barnstenen kralen zijn in onze hunebedden ook kralen van git aangetroffen. De grondstof ervoor moet ooit bij Wimmereux in de buurt van Boulogne, Yorkshire of in Zuid België zijn opgedolven.

Ketellappers of huwelijkspartners

Over de wijze waarop exotisch materiaal zich in de prehistorie verspreidde, is al heel wat gespeculeerd. Omdat vuursteenbewerking specialistenwerk is, wordt wel aangenomen dat vuurstenen bijlen en dolken door rondreizende handelaren/steenbewerkers aan de man werden gebracht. Een soort prehistorische ketellappers dus. Ongetwijfeld moeten in dat geval hun diensten zijn 'betaald'. Op grond van etnologische voorbeelden kunnen we ook denken aan heel andere mechanismen van verspreiding. Zo zijn voorbeelden bekend waarbij reizen om exotische materialen te krijgen deel uitmaakten van initiatierituelen. Stenen werktuigen speelden in Nieuw-Guinea een grote rol bij het verkrijgen van huwelijkspartners.

foto: Theo Buijs

* J.R. Beiker is conservator archeologie en hoofd facilitaire zaken bij het Drents Museum.